

Kína globális stratégiája és a kínai identitás – Fejlődés és globalizáció a kínai identitásban

Kína nemzetközi aktivitása az elmúlt évtizedben megnövekedett.¹ Új formákat öltött, új területekre is kiterjedt, s új igényekkel is lépett fel. A kommunista párt 2017-es kongresszusán kinyilvánított stratégiában „új időkről” s az ezek által igényelt új gondolatokról beszéltek.² Azokban az időkben, amelyek dinamikus változásokat hoznak, a stratégia építésében is azok az érdekek, gondolatok, eszközök kerülnek előtérbe, amelyek a változást segítik elő vagy éppen tartják kordában. Mivel a folyamatban meghatározó, keretet adó szerepe van az identitásnak, ezen belül is a változáshoz kötődő elemek válnak érdekessé. A kínai állam identitásának ebből a szempontból két elemét emelhetjük ki, nevezetesen a fejlődésről és a fejlődési pályán elfoglalt pozícióról szóló, illetve a globális játéktérrel és az ott elfoglalt pozícióról szóló elemeket.

A nép jóléte, boldogulása, gazdagodása tradicionális stratégiai eleme a kínai kormányzati gondolkodásnak. Ami ebben az idők során változik, az a feltételrendszer, amely megteremtése és fenntartása szükséges a cél eléréséhez. Ebben az eredeti sémában a „fejlődésnek” nincs igazán helye. Az csak a történelemnek azon a pontján jelent meg, amikor általános kínai identitásélmény lett az elmaradottsággal és a világ multicivilizációs jellegével való szembesülés. Ez fokozatosan történt. Igazán érzékelhető a 19. század első felétől lett. Innentől számos megoldási elképzelés keletkezett. Közöttük az egyik volt a 20. század első felében a marxizmus, amely később nagyon fontos lett. Ebben a fejlődésnek eredendően kitüntetett szerepe volt, már a kínai elmaradottság konkrét tapasztalata nélkül is. Másrészt a kommunizmus ideájával az egész világra kiterjedő eszmét hozott, érkezésekor még erősen homogenizáló, a sajátosságokra kevésbé reflektáló megközelítésben. Itteni megjelenésétől kezdve azonban folyamatosan adaptálódott a kínai élethez.

A fejlődés és a globalitás eszméi olyan erejű változásokat eredményeztek a kínai világszemléletben, hogy bátran tekinthetjük őket önálló identitáselemeknek. Tartalmilag persze levezethetők lennének a tényleges állami identitást képező terület-állam-civilizáció triászából, de az elmúlt 100-150 évben olyan intenzív gondolkodási és adaptációs tevékenység kísérte őket, hogy ez kitüntetett helyet biztosít számukra az identitáson belül.³ Ebben a dolgozatban azt fogjuk megvizsgálni, hogy a fejlődés és a globalitás identitáselemként hogyan jelenik meg a mai kínai stratégiai gondolkodásban, hogyan befolyásolja Kína külső stratégiáját.

¹ A kézirat lezárásának dátuma: 2018. augusztus.

² Xi 2017, 11–15.

³ KRAJCZÁR 2020b.

Az elmaradottság, a szegénység az egyik legitimáló ereje volt a kínai kommunis-
ták fellépésének. Ez eleve fejlődési, fejlesztési eszméket igényelt, s ezek – természetesen
a megváltoztatandók megváltoztatásával – ma is erősen jelen vannak a stratégiaképzésben.
A kommunista párt 19. kongresszusán, 2017-ben megfogalmazott „elsődleges ellentmondás”
éppen az, hogy a fejlődés „kiegyensúlyozatlan” és „nem megfelelő”, miközben a nép igénye
a jobb életre örökre növekszik.⁴ A fejlődés szempontja az alapja a „nemzeti megújulás”
koncepciónak.⁵ Megfogalmazódik „a szocialista modernizáció három stratégiai céljában”,
ezen belül az úgynevezett két centenáriumi célban⁶ is. Utóbbi már időbeli keretet is ad neki.
A célok megfogalmazása a hagyományosnak tekinthető marxista megközelítést alkalmazza,
legalábbis azt a nyelvezetet használja, s a szocializmus létrejöttének stádiumait követi.

Ugyanakkor a fejlődés a vezérszava, névadója lett a kínai stratégiának is, amelyet rö-
vid vita után „békés fejlődés” névre kereszteltek. A kínai tudósok, szakértők körében több
megközelítése is van az ország globális pozíciójának, s vannak, akik a globális hatalom
vagy jelentős hatalom elképzelésével szemben határozzák meg fejlődő, fejlődésben lévő
országgént Kínát. Látható, hogy ezen a ponton a probléma közvetlenül elérte a külső stra-
tégia szintjét, s már olyan önmeghatározási kérdésről van szó, amelyet David Shambaugh
globális identitásnak nevez.⁷

Mi amellet fogunk érvelni ebben a dolgozatban, hogy a fejlődés mint identitáselem
olyan formában, olyan változatokban alakult ki a kínai kormányzati gondolkodásban, ame-
lyek tartósan hozzájárulnak a stratégia Kína-centrikusságához. A fejlődési pályán elfoglalt
pozíció tudata alakította ki azt a felismerést, hogy a jelentős hatalmak „aszimmetriában”
vannak egymással. Ebből nehézségek fakadnak, s akár tragikus következményei is lehetnek.

Az a fejlődés, amelyről az önmeghatározás részeként beszélhetünk, globális környe-
zetben zajlott le és zajlik ma is. Kína méreténél fogva a legnagyobb természetességgel fejt
ki globális hatású aktivitásokat, miközben millió külső hatás éri, közöttük nagy számban
globális természetűek. A globalitásról, a globalizációról, a globális játéktérrel való gondol-
kodás természetes módon kíséri a kínai fejlődést, s ez bonyolult adaptációs folyamatokon
keresztül épül be az önképbe. Azt fogjuk látni, hogy ez nem oldja fel a stratégia Kína-
centrikusságát, hanem csak értelmezési teret ad neki.

Harmónia és fejlődés

Ha valaki hosszabb időn át működik együtt kínai emberekkel, hamar rájön, hogy amikor
valamit „kínainak” minősítenek, akkor azt nem egyszerűen etnikailag vagy ország szerint
különbítik el, hanem annak értéktartalma is van. Mégpedig az, hogy amiről szó van, az „jó”,
netán a „legjobb”. Miután ezt a valóság maradéktalanul nem igazolja vissza, az attitűd min-
den bizonnyal abban az időben alakult ki, amikor az ismert világon belül ez a percepció
nagyreszt helyes volt. A Nyugattal való intenzív találkozás előtti Kína gondolatvilágát nem
járta át a fejlődés fogalma. Konfuciusz tanításaiban csak az egyénre vetítve találkozunk
vele. A társadalomnak nem kellett fejlődnie, annak harmóniában, a szabályok szerint kel-

⁴ Xi 2017, 9–10.

⁵ Xi 2017, 11–13.

⁶ Xi 2017, 23–25.

⁷ SHAMBAUGH 2013.

lett működni, vagy ha ettől messze volt, akkor ezt az állapotot kellett nagy igyekezettel helyreállítani. Az élet legkülönbözőbb területein, mint a technológia, a hadsereg, a tudományok, az oktatás stb., az ismert világ élvonalát jelentették. Időről időre és területről területre természetesen alakult ki anyagi hanyatlás, s szélsőséges szegénység is. Ezek a helyzetek azonban minden lehetséges okozójukkal együtt a szemléletben a diszharmonia, a rend megbillenésének eredményei voltak.

Ezt a világgépet rendítette meg – ráadásul a valóságos folyamatok sebességéhez képest nem is gyorsan – a Nyugattal való intenzív találkozás, amely egyre „diszharmonikusabb” időkben történt. A kritikus területeken, így a technológia bizonyos ágaiban, a hajózásban, a fegyverek terén megtapasztalt elmaradottság gyökeresen új gondolatoknak is teret nyitott. Ugyanebben az időben az ország jelentős területei szegényedtek el, s hatalmas felkelések robbantak ki, mint a taiping-felkelés, a nian-lázadás, a muszlim felkelések, majd az Európában bokszerlázadásként emlegetett Yihequan-mozgalom, utóbbi már kifejezetten az idegenek, a gyarmatosítók és a misszionáriusok ellen. Itt nem tudjuk még csak vázlatosan sem áttekinteni a reakciók történetét, de az nyilvánvaló, hogy olyan eszmék jöttek létre kínai környezetben, amelyek nem egyszerűen a harmóniát akarták helyreállítani, hanem olyan „fejlődést”, modernizációt akartak elindítani, amellyel az ország választ tud adni a kor, a Nyugat, a társadalmi elmaradottság és a szegénység által feltett kérdésekre.

A tényleges „modernizáció” azonban – sok későbbi tragédiát és nehézséget okozva – lényegében a harmónia helyreállításának útján zajlott, s még a császárság eltörlése után is a legjelentősebb hatással bíró politikusok többsége is ennek a megközelítésnek az alapján állott.⁸ Ez a szemlélet a kortárs kínai kormányzati gondolkodásnak is fontos része. Ugyanakkor a 19. század utolsó évtizedeitől a politikai világ minden szegmensében jelen vannak a modernizációs elképzelések. Mindazok az eszmék, amelyek a kommunista párt későbbi győzelméhez vezettek, s amelyek képviselői és a hozzájuk köthető politikai cselekvések a mai hivatalos történelem legfénylőbb fejezetei. Ilyen módon a kínai állami identitást jelentő, egymást időben követő és azonos időben egymás mellett is létező identitásváltozatok mind valamilyen elegyét alkotják a harmóniának, a harmóniára, rendre való törekvésnek, s a modernizációnak, a fejlődésnek.

Lélektani erő

A kettősség nem jelent szembenállást. Ahogy a 19. század második felének császári reformerei, Zeng Guofan, Li Hongzhang vagy Zuo Zongtang egyfajta „fejlődés” érdekében dolgoztak, miközben a harmóniát akarták helyreállítani, ugyanúgy a mai vezetők zöme is a harmóniáról álmodik, miközben munkájának alapvetően a „fejlődés” a prioritása. A kettősség azonban a stratégia szintjén, s jellemzően a külső stratégia szintjén nagyon is jelentős kérdéseket nyit ki. A már idézett David Shambaugh, s nyomában sok más elemző is úgy teszi fel a kérdést, hogy Kína fejlődő állam-e, vagy nagyhatalom.⁹ A kínai kommunista párt és a kormányzat legfontosabb dokumentumaiból mindkét identitás kiolvasható. Pontosabban a kettősség identitása olvasható ki.

⁸ SPENCE 1990, 194–199., 224–243., 281–287.

⁹ SHAMBAUGH 2013, 14.

Akár a legutóbbi kongresszusi jelentésben bőségesen tárgyalt, de a kínai politikai irodalomban legalább Szun Jat-szen óta jelen lévő „kínai megújulás-”, akár a széles körben használt „Kína felemelkedése-” vagy az e helyett meghonosodott „Kína fejlődése”-konceptiót vesszük, mindegyik magában foglal egy még el nem ért célt. Ez a kínai társadalom jóléte, élete belső formáinak gazdagsága szempontjából bőségesen leírható, ám a külső stratégia szempontjából nézve azonnal összevetéseket, versenyhelyzeteket, hatalmi kérdéseket hoz a felszínre. Ahogy Yan Xuetong megfogalmazza, itt valójában „lélektani erőről” van szó, amelyet a koncepció magában rejt. Két lényeges tartalma van: az egyik a cél eléréséig meglévő „elégedetlenség”, míg a másik a cél olyan értelmű felfogása, hogy azzal valójában a „tisztesség” helyreállítása történik meg.¹⁰ A „lélektani erőből” természetesen nagyon különböző politikai elképzelések és irányzatok fakadhatnak a hipernacionalizmustól a mérsékelt beilleszkedéspártiságon keresztül a kommunista imperializmusig. A politikai aréna erősen kontrollált ugyan, ez azonban nem tünteti el ezeket a nézeteket, csak nagyon erős szabályok közé szorítja a kibomlásukat. Ez az egyik magyarázata annak, hogy bármilyen szándékot is akar tulajdonítani valaki a kínai törekvéseknek, idézetet mindenhez fog találni.

A „nemzetközi kapcsolatok” a kínai politikai tudományosság egyik olyan területe, amelyen széles körű viták bontakoztak ki az idők során, különböző vélemények, irányzatok kaptak nyilvánosságot.¹¹ Ez viszonylag átláthatóvá teszi Kína esetében is azt az egyébként nyilvánvaló jelenséget, hogy az állami identitás történetileg és egyidejűleg is számos verzió együtteseként funkcionál. Ugyanakkor mindegyiket meghatározza a Yan által leírt „lélektani erő”, minimum az általa megjelölt két lényeges tartalommal, az „elégedetlenséggel” és a „tisztesség” helyreállításának szándékával.

Ugyanakkor a hivatalos, kanonizált stratégia, bár a motivációs oldalon felszívja ezt a sokszínűséget, az ország nemzetközi pozícióját illetően egyértelmű. Csak lassan, lényegében az alkalmazkodás igényével változik. S ebből a szempontból a fejlődésnek, a fejlődési pályán elfoglalt helynek kiemelkedő szerepe van.

Azon országok kategóriájának megnevezésére, amelybe Kína önmagát sorolja, itt a „jelentős hatalom” kifejezést fogjuk használni (‘da guo’, angolul ‘great’ vagy ‘major power’). Igen rugalmas kifejezés, hiszen pontos meghatározás híján nem szabja meg, konkrétan mely országok tartoznak ide, de nyilván azok, amelyeknek a nemzetközi porondon a többségnél nagyobb szavuk, felelősségük, lehetőségük van. Nem vet össze, nem értékeli le és fel országokat. Kína beletartozik, s mindenki más is, aki átfogó nemzetközi ügyekben a partnere, minden olyan ügyben, amelyben magát mint jelentős hatalmat exponálja. Ebben a megközelítésben egy kategóriába tartozónak tartja magát az Egyesült Államokkal, Oroszországgal s másokkal is. Ez nagyon széles értelmezési tartományt biztosít Kína globális ambícióinak.

A fejlődés és a fejlődési pályán elfoglalt aktuális helyzet identitásképző értelmezését viszont éppen ennek korlátjaként érhetjük tetten. Erről több síkon is gondolkodnak.

¹⁰ YAN 2001, 34.

¹¹ SHAMBAUGH 2013, 11–15.

Fejlődés és szocializmus

A kínai stratégia egyik kulcspontra az említett két centenáriumi cél.¹² 2021-ben lesz 100 éve, hogy létrejött a Kínai Kommunista Párt, 2049-ben pedig annak lesz 100 éve, hogy megalapították a Kínai Népköztársaságot. Hogy ez a két dátum valamiféle fejlődési mérföldkő lehetne, az már a párt 15. kongresszusán, 1997-ben, még Jiang Zemin (Csiang Ce-min) vezetése idején felvetődött. 2012 óta azonban konkrét formulává fejlesztették. Eszerint 2021-ig jönne létre a közepesen fejlett társadalom, míg 2049-re pedig – két fejlődési szakaszban – „a nagy modern szocialista ország, amely sikeres, erős, demokratikus, kulturálisan fejlett, harmonikus és szép”.¹³ A kijelölt fejlődési szakaszokhoz pontosan körülírt, esetenként mérhető, elérendő eredmények tartoznak. Ugyanakkor a szocializmus különböző szakaszairól szóló elméleti építményhez való kötés azon túl, hogy jelentős erejű identitást ad neki, végtelenül kitágítja az időbeli perspektívát. Emlékeztet, sokat idézett passzus 2007-ből, Wen Jiabao akkori miniszterelnök cikkéből: „[...] határozottan ragaszkodnunk kell a Pártnak a szocializmus első szakaszáról szóló alapvető vonalához az elkövetkezendő 100 évben [...]”.¹⁴

A politikai marxizmus 20. századi története azt mutatja, hogy ahol állami ideológiává vált, ott mindig úton levőnek, a fejlődés útján levőnek s a nemzetközi szituáció, alapvetően a hidegháború következtében versenyhelyzetben lévőnek tekintették magukat. Ez Kína esetében sem volt másképpen, s ez olyan nagyot a hidegháború végeztével sem változott. Ugyanakkor, ahogy Yan Xuetong leírásában is láttuk, ez nem magyarázható pusztán a marxista klisék mechanikus átvételével. Ahogy a különböző baloldali ideológiák, köztük a marxizmus, majd a kommunista párt megjelenése a 20. század első felében egyfajta válasz volt a kor kínai problémáira, későbbi sikeres modulációinak is az a magyarázata, hogy ismét és ismét képessé tették megfelelő válaszok kitermelésére. Ennek megfelelően folyamatosan egy olyan amalgámmal szembesülünk, amely hol jobban, hol nem annyira, morális tekintetben hol tarthatóbban, hol kevésbé, s természetesen hol hatékonyabban, hol kevésbé, de hosszabb távon rendre autentikus válaszokat adott a kialakuló problémákra. Az amalgámban pedig nagyon is keveredik a tradicionális kínai identitás egyfajta, a 20. századi kommunista pártok „marxizmusából” indult, önállóan fejlődött, figyelemre méltó következetességet felmutató kínai „marxista” identitással. Hogy a képlet még bonyolultabb legyen, az amalgám belső dinamikája nagy.

A „fejlődés” gondolata azonban nemcsak hogy egyértelműen jelen van, hanem nagyon is meghatározott célokat kap, amelyek teljesülésével konkrét jóléti és a szocializmus fejlődésében elért szinteket tudunk azonosítani. Ez azt jelenti, hogy 2035-ben, amikor a kongresszusi dokumentum szerint majd meg kell győződni arról, hogy teljesült-e az első centenáriumi cél, a következő feltételeknek kell megfelelni: (1) Kína globális vezető lesz az innovációban, (2) megfelelően védve lesznek az emberek mint egyenlők jogai a részvétel és a fejlődés tekintetében, létrejön a jog útján való uralom, alapjaiban megtörténik a rendszer és a kormányzási képességek modernizációja, (3) jelentősen javul a társadalmi érintkezés színvonala, nő a kínai kultúra vonzereje, (4) kényelmesebb lesz az élet, nő

¹² Xi 2017, 23–25.

¹³ Xi 2017, 25.

¹⁴ WEN 2007.

a középosztály, csökkennek a különbségek, (5) kiformálódik a modern társadalomszervezés rendszere, a társadalom tele lesz életerővel, harmonikus lesz, és rendezett, (6) alapvető javulás jön létre a környezetben.¹⁵

Ezt a hat pontot azonosítja be úgy a dokumentum, hogy teljesülésük esetén „a szocialista modernizáció alapjaiban megvalósult”.¹⁶ Erre épül a második centenáriumi cél, a „nagy modern szocialista ország” már említett célja. Ennek leírása érthetően jóval általánosabb: (1) az anyagi, politikai, kulturális és erkölcsi, társadalmi és ökológiai előrehaladás új csúcseit éri el, (2) megtörténik a rendszer és a kormányzási képességek modernizációja, (3) az ország összetett ereje és nemzetközi befolyása tekintetében egy globális vezetővé válik, (4) mindenki együttes prosperitása, és (5) boldogabb, biztonságosabb, egészségesebb élet a kínai nép számára.

Nyilvánvalóan 2049 után is lesz élet, akkor is kell majd új célokat kitűzni. Hogy abban milyen arányban lesznek a „szocialista fejlődés”, illetve a harmónia menedzselésének, netán helyreállításának mozgatórugói, azt ma senki nem tudhatja.

A nagyhatalom kifejlődése

Az első ránézésre is világos, hogy az ismertetett célokat nemcsak a szocialista, hanem az általános emberi fejlődés kereteiben is értelmezni lehet. A kihívás érdeklí is a kínai stratégiákat. 2003 novemberében a Politbüro az egyik tanulmányi napján a következő témát tűzte napirendjére: A világ fő hatalmai fejlődésének történelmi feltárása a 15. századtól.¹⁷ Az esemény későbbi nyugati recepciója főképp arra koncentrált, hogy a kínai vezetők első-sorban az ország felemelkedésében rejlő kockázatokat elemezheték.¹⁸ Ez kétségtelenül fontos stratégiai kérdés, amelynek vizsgálata feltételezi azt, hogy Kína olyan úton jár, s azon olyan pozícióban van, amelyen vagy amelyhez hasonlóan mások már jártak. A jelek szerint azonban nem ez volt az egyetlen szempont.

Vagy ekkor, vagy máskor más formában, de vizsgálták azt, hogy Kína jelenlegi fejlődési stádiuma a fejlett országok mely történelmi időszakával vethető egyenlőként össze. Az ezt követő időkben ugyanis megszorodtak az olyan, főképp szakértői nyilatkozatok a legkülönbözőbb területeken a fogyasztástól a környezet állapotáig, az energetikától az agráriumig, amelyek szerint nem vehető egy kalap alá szabályozási vagy megítélési szempontból Kína a fejlett országokkal, mert utóbbiakat nem kényszerítették a mai szabályok és intézményi keretek akkor, amikor fejlődésüknek ugyanebben a periódusában jártak.

A klímaváltozás kapcsán kialakított pozícióról szóló „fehér könyvben”¹⁹ például világosan leszögezték, hogy „Kína a világ legnagyobb fejlődő országa”, amely „még nem fejezte be az iparosítás és a városiasítás történelmi feladatát”.²⁰ Az ügyben „közös,

¹⁵ XI 2017, 24–25.

¹⁶ XI 2017, 24.

¹⁷ A tanulmányi napok tartalmáról általában nem sokat lehet tudni. A témát általában bejelentik. Magáról az intézményről a China Daily 2011-ben készített egy riportot: WU–JIANG–LI 2011.

¹⁸ ALLISON 2014, 74.; ALLISON 2013.

¹⁹ Information Office of the State Council Of the People's Republic of China 2011a.

²⁰ Information Office of the State Council Of the People's Republic of China 2011a, Foreword.

de megkülönböztetett felelősségről”²¹ beszéltek. Hasonló megközelítést láthattunk a Világkereskedelmi Szervezetbe való belépés tizedik évfordulójára kiadott fehér könyvben²²: „Kína fejlődő ország marad [...] Kína átalakítása nagy kereskedő országból erős kereskedelmi hatalommá viszonylag hosszú távú folyamat lesz [...]”²³

Egy olyan identitáskérdésről beszélünk, amelynek egy sor szempontból nagyon komoly anyagi vonzatai vannak. A nemzetközi szervezetek egy része, s bizonyos nemzetközi szabályozások megkülönböztetik a fejlődő országokat, éppen az itt tárgyalt megfontolások miatt. A fejlődő országok kedvezményezése azonban bizonyos területeken könnyen ér el egy olyan határt, amely már meghaladja a fejlettek képességeit, vagy legalábbis ezt az érzetet kelti bennük.

Kína a nemzetközi porondon következetesen fejlődőként exponálja magát. Amikor felvetődött, hogy csatlakozzon a legfejlettebb országokat tömörítő G8-csoporthoz, azt udvariasan elhárította, s inkább a csúcsoakat egy ideig kísérő Észak–Dél-rendezvényeken vett részt. Formálisan leginkább a G20-csoportban vett részt aktívan. Közvetlenül tétre menő jelentősége ennek a Világkereskedelmi Szervezetben (WTO), illetve a klímátárgyalások során volt. De szélesebb értelemben is hatott ez az identitás, amit talán legszemléletesebben a BRIC-, majd BRICS-kezdeményezésben játszott meghatározó szerepe demonstrál. Az Egy Övezet, Egy Út Kezdeményezés mögötti érvanyagban is jelen van, s vélhetően ez a bázisa annak az ajánlatnak is, amely a kínai fejlesztési „modell” ajánlja nemzetközi hasznosításra, értelemszerűen a fejlődésben még nem túl előrehaladott országok számára.

A jelentős hatalmak létrejöttének történelme kapcsán sok minta tanulmányozható: a feljövőben lévő hatalom viszonya a fentihez, a fenti viszonya a leszállóban lévőhöz, s a feljövőben lévő viszonya a leszállóban lévőhöz. De tanulmányozható szimplán csak az is, hogy mi kell a feljövételhez, mi a természete a felemelkedésnek. A mi itteni vizsgálati szempontunkból azonban csak az az érdekes, hogy minek tekinti magát ebben a viszonyrendszerben Kína. A nagyhatalmak fejlődési aszimmetriájáról, az úgynevezett Thuküdidész-csapdáról ugyanis nem állítható, hogy valamiféle természeti törvény lenne. Az elméletet kidolgozó Graham Allison is inkább csak valószínűnek mondja a háborút az új nagyhatalom felemelkedésének esetére, mintsem szükségszerűnek. Az általa vizsgált 15 felemelkedésből 11 alkalommal lett háború, amiből mi azt emelnénk ki, hogy négyszer már akkor sem, amikor a háború sokkal kézenfekvőbb megoldás volt a nagyhatalmak közötti problémák elrendezésére, mint a nukleáris korban.

„Kínai” globalizáció

A „fejlődés” mint identitáselem létrejöttét és tartóssá válását Kína esetében csak úgy lehet értelmesen vizsgálni, ha figyelembe vesszük, hogy a folyamat globális környezetben zajlott és zajlik. Korábban jeleztük, hogy a hagyományos kínai állami identitás a mindenkori ismert világ keretei között alakult ki, s azt értelmezte. Annak az identitásnak a megroppanása, megtörése pedig éppen a hirtelen kitágult s minőségileg megváltozott világra

²¹ Information Office of the State Council Of the People’s Republic of China 2011a, VIII. fejezet.

²² Information Office of the State Council Of the People’s Republic of China 2011b.

²³ Information Office of the State Council Of the People’s Republic of China 2011b, I. fejezet.

való eszmélésnek volt köszönhető. Ennek megfelelően a „fejlődés” eszméje a „globalitás” eszméjével, a globalizációval – ha jó ideig nem is hívták így – együtt inkorporálódott az identitásba, s alakult az idők során.

A világhoz, a Glóbuszhoz való viszonyt a legutóbbi, napjainkban is tartó stratégiai paradigmában a „nyitás” fogalmával határolják körül. Yan Xuetong nyugaton használt irányzat-megnevezésekkel igyekszik érthetővé tenni, hogy a politikai elit különböző részei mire gondolnak, amikor a nyitásról beszélnek.²⁴ Eszerint vannak a konzervatívok, akik a szocializmus megvalósítása segédeszközeként tekintenek rá, igyekeznek csökkenteni a társadalmat érő külső hatásokat, s szűkíteni azok skáláját.²⁵ A második csoport a realisták, akik az országnak a nemzetközi ügyekben való aktív részvételét ajánlják, hogy mind szélesebbre tárják az ablakokat, ugyanakkor mindennek a kínai nemzeti érdekek érvényesítését kell céloznia.²⁶ A harmadik irány pedig a liberálisok, akik viszont a teljes nyugatosítást ajánlják.²⁷ A hivatalos stratégia különböző formákban reagál ezekre az elképzelésekre, de egy sokkal szélesebb sávban gondolkodik, felhasznál bizonyos elemeket a különböző irányzatokból, de önálló logikai pályát követ.

Hogy Kína globális játékosnak érezheti magát, annak sok összetevője van, bár olyat valószínűleg nem tudunk mondani, amely önmagában is okot adna erre. Területét, de még lakosságának számát, sőt, gazdaságának méretét tekintve is azonos súlycsoportba tehető olyan országokkal, amelyek globális szerepe meg sem közelíti Kínáét. Különleges földrajzi elhelyezkedése az eurázsiai kontinens keleti partvidékén, közvetlen érintkezésben az amerikai és az orosz biztonsági szférával szintén fontos összetevő. Állandó tagja az ENSZ Biztonsági Tanácsának. Gazdaságának jellegét és szerkezetét tekintve kereskedő hatalom, gigászi importigénnyel. Szuverenitásának és biztonságának garantálása, környezeti állapota és annak változásai globális következményekkel járnak. Mindehhez járul egy olyan önálló civilizációs öntudat, amelyet többé-kevésbé az egész világ visszaigazol.

Ugyanakkor van számos tényező, amelyek korlátozzák a globális játékos szerepének érzetét. Egyrészt ott vannak azok a megfontolások és attitűdök, amelyeket a „fejlődés” eszméje kapcsán számba vettünk. Másrészt éppen az önálló civilizációs öntudat, amelyet itt nem tudunk tételesen áttekinteni, rendelkezik bizonyos körülhatároltsággal. Hagyományosan is, lásd „barbárok”, s a modern időkben is. Ez egyé teszi a kínai civilizációt a több között. Az eredendően univerzális igényű önállóságának modern kori megalapozása éppen az univerzalitását adja fel. A kínai állami identitás minden lényeges, ebből a szempontból idevágó eleme, a társadalom szervezésének és az állam irányításának hagyományai, a civilizációs öntudat s maga a „fejlődés” eszméjének kínai adaptációja is belső fókuszúvá, Kína-centrikussá teszi a stratégiát.²⁸

A globális játékos, a korlátozott globális játékos és a befelé forduló játékos szerepeinek végtelen variációja képzelhető el, s a politikai eliten belül el is képzelik. Ebből a szempontból van jelentősége, hogy maga a tényleges stratégia nem kötődik közvetlenül irányzatokhoz vagy típusokhoz. A kínai vezetők, ágazati irányítók és szakértők nézeteiben éppen a nemzetközi kapcsolatok terén nemcsak hogy viszonylag nagy szórás van, de ez többé-kevésbé

²⁴ YAN 2001.

²⁵ YAN 2001, 35.

²⁶ YAN 2001.

²⁷ YAN 2001.

²⁸ Lásd jelen tanulmánykötetben: KRAJCSÁR 2020a.

nyilvános is.²⁹ Ez sokszor félrevezető a külső szemlélő számára, aki megszokta, hogy a kínai megnyilatkozók valamilyen formában hivatalos álláspontot képviselnek.

Az elmúlt bő évtizedben, először a 2008 körül induló gazdasági válságnak, majd Donald Trump Kínát jelentősen érintő protekcionista-realista politikájának köszönhetően kiderült, hogy a globális pozícióról s az ezzel kapcsolatos célokról szóló viták nem is fognak nyugvóponttra jutni.³⁰ A szakértők egy része egy jól láthatóan átalakulóban, átstrukturálódóban, egyesek szerint dezintegrálódóban lévő világrend kapcsán teszi fel a kérdést, hogy ahhoz hogyan viszonyul Kína. Az a Kína, amelynek átalakulása, növekedése, fokozódó aktivitása az egyik fő tényezője a világrend változásának. Ebben a szituációban napról napra születnek új koncepciók, s hálnak el mások, nőnek fel problémák, s sorvadnak el mások, Kínán kívül és belül.³¹ Ez azonban nem jelent mást, mint hogy Kínán belül, s ez valamennyire újszerű, ezekről a kérdésekről nyilvánosan viták zajlanak akadémiai körökben, amelyek feltehetően szoros kapcsolatban vannak a politikai világgal. A hivatalos stratégia azonban értelemszerűen szélesebb sávban operál, mint az egyes professzorok, s igyekszik több jövőbeli lehetőség előtt is nyitva hagyni az utat. Az identitás ezen a téren is nagyon sokféle változat együtteséből áll össze.

Ami nyilvánvaló, hogy a globalizációnak van egy területe, amelyet ugyanezzel a megnevezéssel az emberiség élete nagyon fontos, támogatandó folyamatának tekint a kínai stratégia, s ez a „gazdasági globalizáció”.³² Ez minden bizonnyal az egyik kulcseleme a kínai állam globalitás szempontjából kialakult-kialakuló önképének. A „reform és nyitás” stratégiai paradigmája tartalmazta a kínai gazdaság erőteljesen külkereskedelmi orientációját. A megközelítés korántsem egyértelmű vagy kézenfekvő. Kína történetileg is egyedülálló a nagy belső piacú gazdaságok között ezzel a stratégiával. Magyarázata több is lehet. Az egyik éppen a „fejlődés” igénye, amelynek főképpen a nagy tudástartalmú elemeiről, például a technológiáról, a gazdaság-, vállalat- és piacfejlesztésről és -menedzselésről tudható volt, hogy erőteljes külső orientációt fog igényelni. Ezt láthatták a távol-keleti fejlesztő államok tapasztalatából is. Később a gazdasági folyamatok, a fellépő mind erőteljesebb nyersanyag- és energiaigény, az értékláncok hasznosítása, majd a kínai dominanciájú értékláncok kiépülése tette nyilvánvalóvá a stratégia alkalmasságát.

A folyamatok ráadásul jelentősen gyorsulnak. Ez köszönhető az alkalmas menedzsmentnek, az ugyan változó ütemű, de tudatos gyorsításnak, s a környezet, vagyis a globális fejlődés gyorsulásának is. Kína gyorsan lépked a globális jelenlét szintjein, s a politikának erre sokszor gyorsabban kell reagálnia, mint ahogy azt az identitás terén meg lehet érezni.

A gazdasági globalizáció támogatása és pártolása így stratégiai fontosságú, annak el- lenére, hogy nyilvánvalóan a legerőteljesebb külső hatások s a legnagyobb veszélyek is ezen keresztül fenyegetnek. Az elmúlt évtized említett két legerőteljesebb negatív hatása, a globális pénzügyi válság és kereskedelmi háború is ezen a csatornán keresztül érte el az országot. Ez bizonyos korlátokat is jelent, védekező mechanizmusokat is igényel, amellyel minden nagyobb gazdasági integráció küzd a világban. Példaképpen felhozhatjuk a technológiai fejlődést, amely elvileg és alapvetően, hosszú távon nem nemzeti jellegű. Ugyanakkor látható, hogy ezen a fejlődésen belül az egyes országok a lehető legváltozatosabb eszközökkel

²⁹ SHAMBAUGH 2013, 2. fejezet, 11–36.

³⁰ Lásd például: CHRISTENSEN 2015, 3–6.

³¹ PU 2017.

³² XI 2017, 52.

igyekeznek a saját érdekeiket megvédeni. A folyamat e nélkül is igen komplex lenne, ez a szempont azonban az államok szabályozó és biztonsági intézményeinek tömegeit tartja a rendszerben. Vagyis a folyamat, s most már az identitás szempontjához térünk vissza ismét, egyszerre mozgósítja a nyitás és a védekezés szükségét. A kettő mindenkor elegendő, pedig többek között a fejlődési pozíció érzete állítja be. Az nyilvánvaló tehát, hogy a kínai stratégiában a globalizáció dicséretének és hasznosságának exkluzív területe a gazdaság. Természetesen az élet más területein is fogalmazódnak meg stratégiai célok a globalizációt érintően, de azokon további megszorítások, illetve tartalmi orientációk figyelhetők meg. A nyitás és a védekezés másutt más arányokat ölt.

Nem függetlenül a gazdaságtól, de annál egy jóval zártabb, óvatosabb stratégia képét kapjuk a nagyhatalmi és biztonságpolitikai területen. Ennek alapmeghatározása a multipoláris világ.³³ Ezt elsősorban mint hatalmi polaritást szokták a szakértők emlegetni, de nagyon fontos, hogy ez a szemlélet minden tekintetben státuszt és struktúrát ad Kínának. Egy gyökereiben realista megközelítésről van szó, amelyben a nemzetközi kapcsolatok eredendően anarchikus rendjében különböző státuszú egységeket, államokat lát, hiszen megkülönbözteti a jelentős államokat. Azt is feltételezi, hogy a jelentősek között vannak „pólus”-szerepűek, s ezekből több is van. Vagy többnek is kellene lennie. S az egyik Kína. Ilyen értelemben Kína az emberiség egyik pólusa hatalmi, biztonsági, katonai, diplomáciai, gazdasági, kereskedelmi, kulturális, tudományos, technológiai, környezetvédelmi, szórakoztatóipari s minden egyéb szempontból. Kína az emberiség ötödét reprezentálja, s ez nagyon erős identitás.

A kínai hétköznapi ember „kínai” globalizációt érzékel, s hogy ez így legyen, annak érdekében a kormányzó elit mindent megtesz. Ez negatívan megfogalmazva azt jelenti, hogy a globalizáció ne amerikanizáció legyen, annak ellenére, hogy a kínai publikum nemcsak elsődleges fontosságúnak tartja az Egyesült Államokkal való kapcsolatot, de az sok tekintetben népszerű is a szemében.³⁴ Ha szimbólumokat akarunk keresni a „kínai” globalizációnak, nem vagyunk nehéz helyzetben. Jó példa a canto- vagy mandarinpop, a nemzetközi popzene hangzásvilágában és szövegeiben is elkínaiasított, hatalmas méretű iparága, a kínai–hongkongi–tajvani film kiterjedt világa, párhuzamosan a nyugati filmek adminisztratív korlátozásával, a kínai sör és bor (szőlőbor), satöbbi. Az identitás szempontjából külön kutatást igényelne a kínai internet nem is annyira viszonylagosan önálló világa, amely pénzügyi, kereskedelmi szegmensei miatt jóval túlmutat a kulturális területen. „Kínai” a digitalizáció, és a kínai vagy „kínaias” brandek hatása jelentős. De ugyanilyen szimbólum lehet a kínai diákok tömeges hazatérése a külföldi tanulmányokat követően, nem is szólván a kínai felsőoktatás belső tekintélyéről.

A fejlődés után

A „fejlődés” és a globalizáció mint identitáselemek problémájának talán legnehezebb kérdése, hogy mennyire tekinthetők ideiglenesnek vagy tartósnak. Lehet, hogy a kérdés nem is válaszolható meg, megnyugtatóan biztos nem. A kutatókat és a világot mindenesetre az el-

³³ KRAJČZÁR 2020a.

³⁴ YAN 2001, 36.

múlt 30 év fejlődése meggyőzte arról, hogy Kína esélyes felzárkózó, s mérete miatt az emberiség életének kritikus kérdése, hogy milyen identitással érkezik majd meg a fejlettek közé. Mi lesz akkor, amikor Kína már megújult, amikor már „nagy modern szocialista ország” lesz, amikor újból helyreáll a harmónia, amikor a most kezdődő „új időszak” már régi lesz?

A kérdés kétségtelenül leghatásosabb megközelítése az úgynevezett „kalkulatív fázisról” és annak meghaladásáról szóló elmélet, amelynek szerzői Michael D. Swaine és Ashley J. Tellis.³⁵ Ők 2000-ben leírtak egy számításuk szerint 2020-ig terjedő kínai biztonsági stratégiát, amelynek lényege az ideológiamentes, piacvezérelt gazdasági növekedés, barátságos kapcsolat minden állammal, főképp a jelentőséssel (1), megfontolt tartózkodás az erőhasználatától, együtt a hadsereg modernizálásával (2), és kiterjesztett jelenlét a regionális és globális, államok közötti együttműködésben, a lehetőségekhez mérten ellensúlyozva az egyébként meglévő hatalmi aszimmetriát (3). Ez lenne az úgynevezett kalkulatív fázis, amelynek sikere esetén 2020–2025 tájáig elkezdődne egy új biztonsági stratégiába való átmenet fázisa. Azt valószínűsítették, hogy addigra már a stratégia magja egy olyan önző, asszertív megközelítés lesz, amely minden korábbi nagyhatalomra jellemző volt.

Egy újabb, szintén népszerű megközelítés Michael Pillsburyé. Ő azt mondja, hogy a Nyugat, de főképp az Egyesült Államok rosszul mérte fel Kínát, s ennek megfelelően rosszul alakította ki az együttműködését vele.³⁶ A korábbi feltevések sorát szerinte a következőképpen kell korrigálni: nem igaz, hogy a kapcsolatok kialakítása teljes körű együttműködéshez vezet (1), nem igaz, hogy Kína a demokrácia felé vezető úton van (2), nem igaz, hogy Kína egy „törékeny virág” (3), nem igaz, hogy Kína ugyanolyan állam, vagy ugyanolyan akar lenni, mint az Egyesült Államok (4), és végül nem igaz, hogy a kínai „héják” gyengék lennének (5). Meglehetősen sötét hatalomként írja le a 2049-es Kínát, amely minden ma is bírált tulajdonságát és értékét megtartja, ugyanakkor gazdaságilag, technológiailag és katonailag a mainál összemérhetetlenül erősebb lesz. Ráadásul egy harcoló állam lesz, s harcoló állammá teszi az Egyesült Államokat is, ha persze Amerika nem kezd el már most preventív lépéseket tenni.

Könyvtárnyi irodalma van a problémának, amelynek alapsémája, hogy a mai mozgások projekciója előbb vagy utóbb olyan helyzetet eredményez, amelyben Kína már nem elmaradott. Többnyire az jellemzi ezeket az elképzeléseket, hogy csak és kizárólag a kínai növekedést, erősödést vetítik előre, azt is többnyire csak matematikai alapon. Nem vizsgálják a környezetet, hogy, mondjuk, az Egyesült Államok vagy a Nyugat hogyan változik addig, s többnyire nem vizsgálják az identitást, amely maga is változik az idővel, csak sokkal lassabban, de ösztönző és reguláló ereje fontos tényező. Az identitás vizsgálata ugyan abban nem segít – abban semmi nem segít –, hogy pontosan megmondjuk, mi lesz néhány évtized múlva, abban azonban igen, hogy pontosabban lássuk a növekedő Kína prioritásait, előnyeit s működésének korlátait is.

³⁵ SWAINE–TELLIS 2000.

³⁶ PILLSBURY 2015.

Konklúziók

Kína esetében a területre, az államra és a civilizációra támaszkodó hagyományos identitás-elemek mellett, és részben belőlük, kitermelődött két olyan elem is, amelyek a jelenlegi történelmi periódusban különleges szerepet játszanak: a fejlődés és a globalizáció. Mindkettő ismeretlen volt a hagyományos identitás számára, s a nagy tradíciótöréssel egy időben robbantak be. A fejlődés eszméje és az elmaradás tudata talán a legimpulzívabb eleme a népi identitásnak ugyanúgy, ahogy az államinak. Az ország stratégiájára való kivetülését nem lehet kellően túlbecsülni, amely nem egyszerűen a növekedést, de a kínai élet minden területének minőségi változását ösztönzi és várja el. Ugyanakkor ezen alapszik Kína nemzetközi pozíciójának az a megközelítése, amely szerint az ország „fejlődő”. Ez ugyan csak az egyik élő identitásváltozat, de nagyon erős, s ez egyrészt korlátozza az ország nemzetközi viselkedését, másrészt nagyon erősen befolyásolja, hogy milyen partnereket favorizál.

A globalizáció, amelynek kifejlődése során súlyos csapásokat szenvedett el az ország a 19. század első felétől kezdődően, később a felemelkedő, fejlődő Kína számára adottság volt. A globális környezetben való felemelkedés történelmi szempontból szinte egyedivé teszi a helyzetét. A kínai stratégia alapját jelentő nyitás a fejlődés lehetőségeként nézett rá arra a környezetre, amely hosszú ideig csak korlátozta. A kínai történelemben kétségtelenül megfigyelhető a nyitás és a zárás szempontjából egy lassú hullámmozgás, s az is igaz, hogy a népi identásban a kínai felemelkedés kezdetén még elég erős volt – sok szempontból érthetően – az idegenellenes elem, s nyilván mára sem tűnt el. A nemzetközi pozíció szempontjából kidolgozott elképzelés a multipolaritásról a globalizáció kínaiasítását jelenti, s a gazdasági globalizáció kívánatosságának hangsúlyozásával együtt az identitás ezen elemének nemcsak az ösztönző, hanem a korlátozó hatását is láthatjuk.

A fejlődés és a globalizáció identításelemekként való együttélésének jövője izgalmas probléma. Nem tudható, de ez nem csak Kínára igaz, hogy az anyagi fejlettség és gazdagság magasabb szintjei, a viszonylagos fejlettség tekintetében elért jobb pozíció milyen hatással lesz egyrészt az identításra, másrészt a tényleges stratégiára. Ráadásul a mérlegelések, legyenek bármilyen előjelűek, mindig leszögeznek, hogy elméletük vagy jövődőlésük csak abban az esetben igaz, ha nem történik olyasmi, aminek dezintegráció, káosz, egyéb kalkulálhatatlan események a jellemzői. Ennek ellenére persze burjánzanak a jóslások, hiszen van rájuk igény, s a nap végén valakinek mindig igaza is lesz. Azt azért elmondhatjuk, hogy az identitás viszonylag lassan változik. Bár a gyorsan zajló eseményekre csekélyebb vagy inkább szelektívebb a hatása, amikor azonban a stratégiai gondolkodásnak szerepe van, akkor a tanulmányozása éppen a kiszámíthatóság miatt fontos.

Felhasznált irodalom

- ALLISON, Graham (2013): Obama and Xi Must Think Broadly to Avoid a Classic Trap. *The New York Times*, 2013. 06. 06.
- ALLISON, Graham (2014): The Thucydides Trap. In ROSECRANCE, Richard N. – MILLER, Steven E. eds.: *The Next Great War? The Roots of World War I and the Risk of US-China Conflict*. Cambridge (US-MA), Belfer Center for Science and International Affairs – MIT Press. 73–79. DOI: <https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262028998.003.0006>

- CHRISTENSEN, Thomas J. (2015): *The China Challenge: Shaping the Choices of a Rising Power*. New York (US-NY), Norton.
- Information Office of the State Council of the People's Republic of China (2011a): *China's Policies and Actions for Addressing Climate Change*. Beijing, The People's Republic of China. Elérhető: http://english.gov.cn/archive/white_paper/2014/09/09/content_281474986284685.htm
- Information Office of the State Council of the People's Republic of China (2011b): *China's Foreign Trade*. Beijing, The People's Republic of China.
- KRAJCSZÁR Gyula (2020a): Kína globális stratégiája a változó világban. In P. SZABÓ Sándor – HORVÁTHNÉ VARGA POLYÁK Csilla szerk.: *Lehetőségek és kihívások a magyar-kínai politikai és gazdasági kapcsolatok területén*. I. kötet. *Politikai kapcsolatok*. Budapest, Dialóg Campus.
- KRAJCSZÁR Gyula (2020b): „Kínai jellegzetességek” a stratégiai gondolkodásban. In P. SZABÓ Sándor – HORVÁTHNÉ VARGA POLYÁK Csilla szerk.: *Lehetőségek és kihívások a magyar-kínai politikai és gazdasági kapcsolatok területén*. I. kötet. *Politikai kapcsolatok*. Budapest, Dialóg Campus.
- PILLSBURY, Michael (2015): *The Hundred-Year Marathon: China's Secret Strategy to Replace America as the Global Superpower*. New York (US-NY), Holt.
- PU Xiaoyu (2017): Controversial Identity of a Rising China. *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 10, No. 2. 131–149. DOI: <https://doi.org/10.1093/cjip/pox004>
- SHAMBAUGH, David (2013): *China Goes Global: The Partial Power*. Oxford, Oxford University Press.
- SPENCE, Jonathan D. (1990): *The Search for Modern China*. New York (US-NY) – London, Norton.
- SWAINE, Michael D. – TELLIS, Ashley J. (2000): *Interpreting China's Grand Strategy: Past, Present and Future*. Santa Monica (US-CA), RAND Corporation. DOI: <https://doi.org/10.7249/RB61>
- WEN Jiabao (2007): “Our Historical Tasks at the Primary Stage of Socialism and Several Issues Concerning China's Foreign Policy”, in Premier: Building Prosperous China. *China Daily*, 2007. 03. 03. Elérhető: www.chinadaily.com.cn/china/2007-03/03/content_818952.htm
- WU Wencong – JIANG Xueqing – LI Jing (2011): Where ‘Top Student’ Has a New Meaning. *China Daily*, 2011. 11. 29. Elérhető: www.chinadaily.com.cn/2011-11/29/content_14177772.htm
- XI Jinping (2017): *Secure a Decisive Victory in Building a Moderately Prosperous Society in All Respects and Strive for the Great Success of Socialism with Chinese Characteristics for a New Era*. (Report: 19th National Congress of the Communist Party of China, 2017. 10. 18.) Elérhető: www.xinhuanet.com/english/special/2017-11/03/c_136725942.htm
- YAN Xuetong (2001): The Rise of China in Chinese Eyes. *Journal of Contemporary China*, Vol. 10, No. 26. 33–39. DOI: <https://doi.org/10.1080/10670560123407>